

Motiejaus Kazimiero Sarbievijaus darni nederme kaip poetikos principas

TOMAS KAČERAUSKAS

Vilniaus Gedimino technikos universitetas, Filosofijos ir politologijos katedra, Saulėtekio al. 11, LT-10223 Vilnius

El. paštas: tomas@hi.vgtu.lt

Straipsnyje nagrinėjama M. K. Sarbievijaus poetikos principai kultūrinės regionalistikos kontekste. Siekiama išskleisti jo nedarnios dermės ir darnios nedermės formulę, kuri poetiką reprezentuoja kaip visybines žiūras, apimančią ne tik estetikos, bet ir etikos, religijos bei politikos egzistencinius matmenis. Ši formulė interpretuojama kaip filosofinės poetikos egzistencinė nuostata, siejanti individo kultūrinę provinciją ir civilizacinę visumą. Straipsnyje aptariamos Sarbievijaus poetinės nuostatos, etinės pažiūros ir istorinė žiūra. Šie kūrybos aspektai nagrinėjami drauge pasitelkiant kultūros kaip egzistencinės kūrybos, neatsiejamos nuo etinių ir religinių pažiūrų bei istorinės žiūros, interpretacinį modelį. Sarbievijaus poetikos interpretacija leidžia autoriui kalbėti apie egzistenciją vaizdujamo mito brolijoje siekiant įgyvendinti poetinę utopiją, kuri sklaidžiasi tarp asmeninės egzistencijos ir tautinės aplinkos, išskylančios tam tikros civilizacijos horizonte.

Raktažodžiai: poetika, darni nederme ir nedarni derme, egzistencija, kultūrinė regionalistika, istorinė žiūra, etinės nuostatos, utopija

---

ĮVADAS

Sarbievijus poetinę kūrybą, neatsiejamą nuo taiklos (*acutum*), apibrėžia kaip darnią nedermę (*concor discordia*) arba nedarnią dermę (*discors concordia*). Koks šios formulės turinys? Koks jos santykis, viena, su klasikiniiais Aristotelio bei Platono poetiniais principais, antra, su tautos istorinės epochos, kurią galima pavadinti Sarbievijaus, nuostatomis? Ar tai tėra poetikos – žodinės kūrybos – formulė, ar ji apima ir tokias egzistencines sąsajas kaip etika bei religija? Kaip Sarbievijaus formulė atliepia Baroko estetiškes nuostatas, kurios išaugo iš Renesanso kaip kūrybiško antikos atgimimo? Kaip Sarbievijaus kūrybinį principą paveikė autoriaus priklausymas Europos kultūros pakraščiu – Lietuvos provincijai? Kaip regiono ir centro dvilypė sąveika atsispindi Sarbievijaus kūryboje?

Dvejybiškumas ar net prieštaravimas slypi pačioje Sarbievijaus formulėje – tiek jos disjunktyviose dalyse, tiek konjunktyviuose sanduose, iš kurių susideda tos dalys. Tai sietina su poetinės figūros – metaforos – struktūriniu prieštaravimu. Šia prasme Sarbievijus – Ricceuro pirmtakas (1975), kuriam metaforos semantinė nederme kyla iš šoko strategijos, nukreiptos į egzistencinės ir etinės visumos pertvarką. Poetinis prieštaravimas iškyla ne kaip loginė ir semantinė antinomija uždarame posme, bet kaip sąlytis su laisvo individo egzistencijos drama, leidžiančia mėgdžioti kurti vis iš naujo. Todėl Sarbievijus – Aristotelio poetikos tęsėjas, užbėgantis už akių XX a. filosofinės poetikos teoretikams. Drauge darni nederme ir nedarni derme išreiškia individo etinę dramą, kūrybinei naujovei laužant moralės tradiciją. Istorinė atmintis Sarbievijaus kūryboje iškyla taip pat dvejybiškai: praeitis – tiek poetinio mėgdžiojimo

ir sektinos lotyniškosios kultūros etalonas, tiek tautos kelio mitinė pradžia, sietina su istorine Roma. Todėl poetinė drama skleidžiasi ir tarp globalaus kultūros pasaulio bei kuriančio individo tautinės aplinkos. Tai atliepia dviguba priklausomybė tiek pasauliniam ordinui, tiek regiono provincijai, kuri taip pat kupina viešos nedarnios dermės formuojantis tautiniams kvantams. Politinė drama – dar viena įtampa, išskylanti poetui, kuris tęsia ir klasikinę kultūrą, ir remiasi tautos istorija, rodydamas naują viešą erdvę.

Taigi straipsnyje sieksiu ne tiek panagrinėti Sarbėvijaus poetinį žodį, kiek išskleisti jo nedarnios dermės ir darnios nederinės formulę, kuri poetiką suponuoja kaip visybę žiūrą, apimančią ne tik estetikos, bet ir etikos, religijos bei politikos egzistencinius matmenis. Todėl *tai – ne tiek poetikos kaip žodinės kūrybos principas, kiek filosofinės poetikos, persmelkiančios individo kaip kultūrinės provincijos ir civilizacinės visumos jungties egzistencinę nuostatą*. Sarbėvijaus pažiūros, ignoruotos filosofinės poetikos tyrimuose (Kačerauskas 2006), pravers kaip demarkacijos tarp poetikos (literatūros priemonių nagrinėjimas) ir filosofinės poetikos (egzistencijos kaip kūrybos analizė) kriterijus. Drauge *Sarbėvijus iškyla kaip paribio figūra, siejanti tokius skirtingus žmogaus egzistencijos regionus, kaip poetinė kūryba, istorinis vaizdinimas, gyvenimo būdas*. Sarbėvijus žymi tiek civilizacinę kovą Baroko Europoje, tiek civilizacinio pakraščio regionų skirtis formuojantis Vidurio Europai kaip kovos už europinę kultūrą centrui. Tad filosofinė poetika Sarbėvijaus atveju plėtotina drauge su kultūrine regionalistika kaip egzistencinės kūrybos regionų tyrimais.

Siekdamas išskleisti Sarbėvijaus filosofinę poetiką kultūrinės regionalistikos kontekste apsiribosiu trimis pjūviais: pirmiausia patyrinėsiu jo poetines nuostatas, vėliau – etines pažiūras, galiausiai – istorinę žiūrą, šiuos poetinės kūrybos sandus nagrinėdamas vienas kito kontekste. Tam pagelbės kultūros kaip egzistencinės kūrybos, neatsiejamos nuo etinių ir religinių pažiūrų bei istorinės žiūros, interpretacinis modelis. Šie ir kiti Sarbėvijaus kūrybos aspektai nušvinta vis kitaip žvelgiant į ją iš skirtingų egzistencinių regionų perspektyvų. Tai suponuoja interpretaciją kaip kūrybinę kontekstualią dėlionę ir atliepia Sarbėvijaus teiginį apie poetinio pamėgdžiojimo kūrybinį naujumą. Kartu tai liudija kultūrinį tęstinumą, kuris leidžia interpretacinį kontekstą praplėsti tokiomis pamatinėmis Vakarų mąstymo figūromis, kaip Platonas ir Aristotelis. Tad Sarbėvijaus poetika žymi ir poezijos bei filosofijos paribį, siekiantį europinio mąstymo ištakas ir virtusį filosofinės kovos centru po trijų šimtų metų.

Tirdamas po ranka turėsiu ne tik paties Sarbėvijaus poeziją (Sarbėvijus 1995) ir poetikos traktatus (Sarbiewski 1958), ne tik lietuvių mokslininkų tyrinėjimus (Kuolys 1998; Ulčinaitė 1995), bet ir lenkiškąją Sarbėvijaus refleksiją (Bolewski, Kapusta 1998; Tatarkiewicz 1967).

SARBĖVIJAUS POETINĖS NUOSTATOS

Apibrėždamas poeziją Sarbėvijus teigia, kad „poetas ne mėgdžioja (*non imitatur*) daiktus, kokie jie yra, bet kokie galėtų arba turėtų būti, suteikdamas jiems kitą egzistenciją (*aliam existentiam*) ir taip sukurdamas juos antru būdu¹“ (1954: 6). Čia poetui platoninė mėgdžiojimo funkcija priskiriama tik su išlyga, kuri apverčia poezijos paskirtį: poezija – kūryba, kuriai mėgdžiojimas tėra atspirtis steigti naują egzistenciją. Maža to, ši naujoji tikrovė nenusileidžia mėgdžiojamajai, priešingai, ji rodo, kokie daiktai „galėtų arba turėtų būti“. Taip Sarbėvijus savo poetiniu lankstu „ištiesina“ Platono meninį aplinkkelį, kuriuo menininkas geba pamėgdžioti idėją tik mėgdžiodamas regimąją tikrovę – idėjos netiesią imitaciją. Platono loginė „tie-

¹ „Poeta res, quas imitatur, non imitatur, ut sunt, sed ut esse potuerunt vel esse debuerunt, ita ut iis aliam quandam attribuat existentiam easque quodammodo secundo creet.“

si“ prieiga kaip tik suponuoja jo pažiūrų nenuoseklumą poezijos siaurąja ir meninės išmonės plačiąja prasme: menininkai, pateikiantys „netiesų“ idealybės (dieviškosios tikrovės) vaizdą, turėtų būti išstremti iš idealios valstybės, nors poezija, kaip dermės modelis, taikytina ne tik edukacinėse programose, bet ir vaizdijant idealią valstybę (Platonas 1981).

Pasak Sarbievijaus, poetas mėgdžiodamas rodo daiktus, „kokie galėtų arba turėtų būti“, t. y. idealią vazdijamą daiktų tvarką. Tai – kūrybinis pamėgdžiojimas, rodymas naujos tikrovės, neatsiejamos nuo tam tikro istorinio vazdijimo. Viena, poetinė ištara visuomet yra „nederinės dermė“, t. y. loginė ir semantinė prieštara, atskleidžianti naują mūsų istorinės aplinkos vaizdą kaip hermeneutinį horizontą, kuriame atsiveria kitokia egzistencinė kūryba. Kita, ši hermeneutinė atvertis leidžia išvengti loginių vingrybių, kai siekiama apeiti mąstomos ir vazdijamos tikrovės neatitikimą. Šia prasme poetinė ištara yra „darni nederinė“, liudijanti žmogiškos tikrovės aspektų atitikimą. Čia galima išskelti poetinį tiesos kriterijų, kuris apimtų vazdinį egzistencijos aspektą².

Vazdinis „darnios nederinės“ turinys aprėpia istorinės egzistencijos plotmę ir dvejopa prasme apeliuoja į Aristotelio *Poetiką*, kur kalbama apie dramatišką įvykių (*mythos*) sudėtį (*systasis*) ir vazdijamą poetinę visumą – labiau filosofiską nei istorinė tikrovė. Čia, kaip ir kitur, laikysiuosi požiūrio, kad istorinis vazdijimas – dalis egzistencinės kūrybos. Kitaip tariant, mūsų tautos istorija yra darni tiek, kiek mes ją vazdijame pagal savo egzistencinį sambūvį, nors kiekvienas jos įvykių dramatiškas posūkis atliepia tam tikrą nederinę. Šiai retrospektyviai Sarbievijaus poetikos egzistencinei interpretacijai dingstį suteikia mūsų poetas, pabrėžiantis naujybinių ir kūrybinių kiekvieno supratimo aspektą. Kita vertus, interpretuojamos Sarbievijaus idėjos leidžia atsiriboti nuo tam tikrų klasikinės (Platono ir Aristotelio) poetikos teiginių išlaikant atramą į pamatines nuostatas: interpretacinė nederinės dermė.

Grįžkime prie poetinės hermeneutikos, kuri taip pat neatsiejama nuo egzistencinės priegos. Kadangi poetas „apie daiktus, kurių nėra, kalba taip, tarsi jie egzistuotų iš tikrųjų (*vere existerent*)“, <...> poezijos paskirtis (*versari poesin*) yra universali visybė (*circa universale*) daiktus išskiriant iš visuotybės individualiai egzistencijai³ (Sarbievski 1954: 7). Tatarkiewiczius tai interpretuoja kaip tam tikrą (bendros) visuotybės ir (individualios) atskirybės sankirtą poetinėje ištaroje⁴. Individualus poetinis regionas, kur vazdijami nesami daiktai, atveria supratimo horizontą, teikdamas jiems egzistencinę perspektyvą. Daiktų įtraukimas į naują semantinę-egzistencinę aplinką prilygsta jų sukūrimui, analogiškam jų radimuisi iš Dievo malonės. Nesamų daiktų egzistencija dvejybiška – ji apeliuoja į daiktų egzistencinę nesatį ir į jų rodmeniškumą individo egzistenciniame projekte. Kitaip tariant, susiduriame su dviem derintomis prieštaromis: daiktai (kaip ir Dievas) negali egzistuoti laike negalėdami iš-eiti (*ex-sistere*)⁵ į vis naują tapsmo regioną, tačiau iškyla kaip rodmenys įgyvendinant egzistencinį projektą⁶ tam tikrame semantiniame lauke. Šis įgyvendinimas, neatsiejamas nuo įvardijimo ir įdvasinimo, galimas tik hermeneutinėje sambūvio aplinkoje, kuri veikiama kiekvieno poetinio judesio, derinančio tokias prieštaras, kaip esatis ir nesatis, būtis ir tapsmas, individualybė ir visuotybė.

² Kitus tiesos kriterijus, įskaitant egzistencinį, nagrinėjau knygoje *Tikrovė ir kūryba* (Kačerauskas 2008).

³ „[P]oeta de rebus etiam, quae non sunt, loquitur, ec si vere existerent, <...> quid aliud est versari poesin circa universale nisi ex statu universalium extrahere rem un statum individiu existensis.“

⁴ „To znaczy: z twierzeń powszechnych wnosi o właściwościach jednostek. Więc jeśli zmyśla w swych utworach, to tylko częściowo“ (Tatarkiewicz 1967: 361).

⁵ Plg. Heideggeris.

⁶ Rodmeniškumo koncepciją nagrinėjau kitur (Kačerauskas 2008).

Tatarkiewicziaus teigimu, Sarbievijus poeziją apibrėžęs kaip „kūrybos ir laisvės veiklos sritis (dziedzina)“ (1967: 360). Skirtingai nei jo amžininkas ir bendrapilietis A. Volanas, Sarbievijus apie laisvę tiesiogiai nekalba. Laisvės klausimas Volanui iškyla viešos (politinės) kovos regione. Tačiau poetinė kūryba, neatsiejama nuo egzistencinio tapsmo, taip pat yra laisvės judesys, nukreiptas į tam tikrų esaičių atkovojamą iš poeto egzistencinio regiono užribio. „Poetas tėra tas, kas tam tikru būdu (*quodam modo*) nelyginant Dievas (*instar Dei*) savo žodžiu ar pasakojimu kažką jau egzistuojantį daro <...> ir tarsi iš naujo kuria⁷“ (Sarbievski 1958: 8). Kurti egzistuojantį – reiškia padaryti (*facere*) laisvai vaizdijamo regiono dalininku, kuris padėtų išeiti į vis naują kūrybinę erdvę. *Poiesis* – tai naujos pasakojimo erdvės atkovojimas viešam vaizdijimui, semantinis tarpuribis, kai žodžių nederme tampa atsinaujinančios egzistencijos derme. Laisvas kūrimas – tiek naujo dvasinio regiono atkovojimas, tiek supratimo ribų perkėlimas įgyvendinant tam tikrą vaizdinę dermę, kurioje neįmanoma savivalė. Kiekvienas naujas pasakojimas – vaizdijimo ribų apibrėžimas. Tai viešas darymas tiek savo pradžia (pirminis būdas), tiek pabaiga (egzistencija). Jis kyla iš mūsų siekio atkovoti naują dvasinį regioną, išderinant esamą viešą tvarką, ir nukreiptas į naujų egzistencinių ribų steigimą įtraukiant vis naujus bendrapiliečius kaip darnaus įgyvendintino *poiesis* dalininkus. Bendrapiliečių statusą čia turi daiktai, nušvintantys įvietinamo ir įribinamo projekto šviesoje, t. y. naujai išskylantys poetiniame ir egzistenciniame tarpuribyje.

Nušvisti naujoje šviesoje – reiškia pasirodyti naujai po saule, iškilti kitam pasauliui. Tatarkiewiczius interpretuoja *quidam mundus* kaip atskirą pasaulį, uždara visumą⁸. Naujybinis kūrimas tarsi Dievo veiksmas, kuriuo įgyvendinamas naujas egzistencinis regionas, teikia poezijai kosmologinį aspektą. Jis iškyla ne tik kaip netiesioginė analogija platoniniam Demiurgui (Platonas 1995), veikusiam krikščioniškąją pasaulėžiūrą, bet ir kaip sąsaja su mūsų vaizdijamu dievišku projektu, kuris suponuoja krikščioniško pasaulio bendrapiliečių sambūvį. Šia prasme poetinis posmas nėra atskirta uždara visuma, priešingai, jo naujumo šaltinis – etinių ryšių egzistenciniame paribyje vis kitokios sanklodos, kurios išreiškia individualaus tapsmo visuotinybės horizonte atvirumą.

Pasak Bolewskio ir Kapustos, nedarnios dermės kosmologinė prasmė apima 1) pasaulio kūrimo ritmą, 2) nedarnių elementų dermę, 3) blogio ir nuodėmės (be)vietą, 4) kosmo ir mikrokosmo dermę, 5) individo ir pasaulio viziją (1998: 150–151). Pasaulio kūrimo ritmas atliepia poetinę veiklą: poetiška dieviškoji kūryba atitinka dievišką poetinę kūrybą. Ši yra dieviška kaip laisvas kito pasaulio kūrimas, kuris visuomet sąlygotas tam tikro egzistencinio regiono. Kitaip tariant, žmogaus kūryba yra dieviška tiek, kiek ji prasideda ir baigiasi egzistencija kaip laikiškąja būtimi myriop, kuri nebūdinga Dievui: darni nederme. Nedarnių elementų dermė, apeliuodama į Empedoklo žemės, vandens, ugnies ir oro dialektiką, suponuoja egzistencinio regiono kovą, kurios išraiška – metaforos sandų prieštara, verčianti mus iš-eiti į vis naują dvasinę aplinką. Blogis ir nuodėmė nurodo tiek žmogiškos veiklos *topos* – kaip laisvos išėties galimą vietą, tiek *atopos*⁹ – egzistencinį bevietiškumą, skirtingai nei vaizdijama įgyvendintina utopija. Tačiau *atopos* ir utopijos asimetrija teikia kūrybinės įtampos kupiną tarpvietę, kur išbandomos poetinės idėjos, neatsiejamos nuo etinio egzistencijos horizonto. Kosmo ir mi-

⁷ „Solut poeta est, qui suo quodam modo instar Dei dicendo seu narrando quidpiam tamquam existens facit <...> et quasi de novo creari.“

⁸ „[K]ażdy wiersz jest zamkniętą całością, jakby odrębnym światem: quidam mundus“ (Tatarkiewicz 1967: 360).

⁹ Neatsitiktinai Platonas blogį apibūdino negatyviai – kaip ontologinį gėrio stygių, neturintį savarankiškos esaties, pretenduojančios į tam tikrą vietą idėjos tapsmo regione.

krokosmo dermė apima ne tik minėtą kosminio tapsmo ir individualios kūrybos analogiją, bet ir kosmo kaip individo išėjimo ribos vaizdijimą. *Kosmos* – dangaus šviesulių puošmena – iškyla kaip darnios poetinės kūrybos paradigma, apšviečianti žmogiškąją veiklą dviejų pasaulių tarpuribyje¹⁰. Tolimų šviesulių visata ir egzistencinė visuma – nederintini pasauliai, kurie susisiečia įgyvendinant utopiją kaip darnios kūrybos paradigmą. Pasaulis ir individas jame vaizdijami iš išėjimo į vis naujos nedarnių sandų dermės lauką paradigmos perspektyvos, kuri atvira tiek estetiniam, tiek etiniam egzistencijos regionams.

Sarbievijus darnios nederinės arba nedarnios derinės koncepciją suformuluoja bandydamas apibrėžti taiklos (*acutum*) poetinę figūrą¹¹. Taikla, kurią atitinka lenkų *pointa*, rusų *ocmpoma*, vokiečių *Scharfsinnigkeit*, žymi tiek nedarnių žodžių dermę (metafora), tiek apskritai kūrybinį judesį, kuris iškyla kaip įgyvendintina nedarna pertvarkytinoje hermeneutinėje aplinkoje. Taikla drauge reiškia pataikymą į kūrybinį tarpuribį susiliečiant, viena, žmogiškai ir dieviškai veiklai, kita, tiesos, gėrio ir grožio utopiniam regionams. Taikla, būdama nukreipta į naują egzistencinį *topos* kaip išėjimo utopiją, yra visada „taiklus nepataikymas“ (J. Mikutis) plečiant žmogiškos veiklos ribas.

SARBIEVIJAUS ETINĖS PAŽIŪROS

Panagrinėkime atidžiau Sarbievijaus etines pažiūras, kurios, kaip matėme, neatskiriamos nuo jo poetinių nuostatų. Etinės pažiūros, skirtingai nei estetinės, rekonstruotinos remiantis ne poetikos traktatais, kuriuose jos nėra išskleistos, bet poezija, kurioje jos paslėptos poetinio rūbo klostėse. Todėl ši rekonstrukcija gali iškilti dvejopai kaip tam tikras nepataikymas: priskiriant lyrinio herojaus etines pažiūras autoriui ir interpretuojant jas kitoje, hermeneutinėje, aplinkoje¹². Tačiau šią interpretacinę rekonstrukciją gali lydėti taikla, jei jos dėka pavyktų sukurti naujos interpretacinės prieigos, taikytinos ne vien Sarbievijui, apmatus. Turiu omenyje kultūrinę regionalistiką, kuria užbėgdamas už akių vadovavausi nagrinėdamas Sarbievijaus poetiką ir kuri atitinka jo kūrybinės imitacijos principus: kultūrą čia, kaip ir kitur (Kačerauskas 2008), suvokiu kaip egzistencinę kūrybą, tuo tarpu regioną – kaip gyvenamąją provinciją, žmogiškos veiklos tarpuribį, atvirą pasaulio vaizdijimui.

Grįžkime prie Sarbievijaus etinių pažiūrų, skleidžiamų jo poezijos provincijoje. E. Ulčinitaitis teigimu, Sarbievijaus *ethos* susideda iš priesakų: „vengti nepastovios šlovės (*fugacem gloriam*), nepaisyti liaudies palankumo (*favorem vulgi*), nes tikroji šlovė yra ta, apie kurią niekas nežino (*vera laus sciri fugit*)“ (1995: XXX). „Liaudies palankumas“ ir „nepastovi šlovė“ – praeinuma (*Gangbare* – Heideggeris), verčianti taukšti „šnekalus“ sunykus poetiniam regionui. Tai gi pasidavimas beasmeniam *das Man* globalumui grasina tiek etinei individo provincijai, tiek poetiniam regionui, kuris puoselėtinas egzistencinio tapsmo aplinkoje. *Ex-sistentia* čia žymi išėjimą iš gyvenamosios „vulgatos“ į kaskart naujai steigiamą regioną, apšviečiamą kalbinės utopijos. Lyrinis herojus – šios utopinės tarpvietės gynėjas, egzistencinio regiono karys, „kas vienas, atsiskyręs / Savąją valią kaip ginklą gnaužia“¹³ (Sarbievijus 1995: 278 (279)) ir „[k]as nuolat dvikovon garbingon / Negandas ir savo lemtį kviečia“¹⁴ (Sarbievijus 1995: 280 (281)).

¹⁰ Prisiminkime I. Kantą, kurį stebina du dalykai: žvaigždėtas dangus virš mūsų ir moralės dėsnis mumyse (1987).

¹¹ „Acutum est oratio continens affinitatem dissentanei et consentanei, seu dicti concors discordia vel discors concordia“ (Sarbievski 1958: 10).

¹² Dilthey'aus bandymas įsijausti į interpretuojamo autoriaus gyvenamąją aplinką yra bergždžias, kadangi iš kitos hermeneutinės perspektyvos tai neįmanoma.

¹³ „Qui solus exemptusque vulgo/ Certa sui tenet arma voti.“

¹⁴ „Casumque Fortunamque pulchro/ Provocat assiduud duello.“

Tačiau egzistencinės kovos vienišumas nereiškia savasties vaikymosi ir galiausiai tapatumo sąstingio žūtbutį jį ginant nuo gyvenamosios aplinkos (kuri neišvengiamai ir socialinė) poveikio. Heroika iškyla pirmiausia kovojant su savimi, su egzistencinio tapumo trikdžiais, neleidžiančiais iš-eiti į poetinį regioną, tapsiantį etiniu siekiniu interpretacijos bendražygiams ir bendrakeleiviams. Ši utopinė bendrystė, paremta poetinio žodžio naujybe, sudaro etinę poetinės brolijos jungtį kaip katarsio – egzistencinio apsivalymo – tarpvietę, skirtą iš-ėjimui į naują tapatumo regioną. Taigi etinė plotmė – dar vienas Sarbievijaus poetikos sąlytis su Aristotelio poetika, kur pramanytų įvykių (*mythos*) sudėtis (*systasis*) suponuoja poetinės brolijos nario (interpretatoriaus, žiūrovo) etinę slinktį į naują dvasios (*psychē*) regioną: iš vaidinimo iš-einame atsinaujinę, t. y. su apvalyta siela, patyrę katarsį.

Egzistencinės kovos tiek Sarbievijaus, tiek Aristotelio atveju turinys – ne sustingusio (be įvykių) tapatumo gynyba, tarkim, nuo poetinio žodžio poveikio, bet iš-ėjimo į vis naują tapatumo regioną, neatsiejamą nuo etinės ir poetinės bendrystės, tarpvietę, inspiruotą poetinio žodžio ir sielos nusiteikimo sąskambio. Skirtinga žodžio ir dvasios prigimtis kaip pamatinė nederme suponuoja įdvasinančios (inspiruojančios) kalbos įvykių prakalbinamoje dvasioje. Šis žodžio įvykis, žymintis dvasios iš-ėjimą į naują tapatumo regioną, skleidžiasi gyvenimo ir poezijos tarpvietėje, kurios lyrinio veikėjo herojiškumas įkvepia egzistenciniam tapsumui, kartu priklausant ir iš-einant iš poetinės-etinės brolijos aplinkos. Lyrinis herojus yra hermeneutinis tarpininkas, bet ne tiek būdamas tarp mūsų ir autoriaus pasaulių, kiek veikdamas¹⁵ egzistencinės-etinės tarpvietės naudai.

ISTORINĖ ŽIŪRA

Po šios lyrinės heroikos interpretacijos beliko aptarti Sarbievijaus istorinę žiūrą, kurią taip pat nagrinėsiu kultūrinės regionalistikos kontekste, kultūrą traktuodamas kaip egzistencinę kūrybą. Drauge tai leis mūsų kultūros regiono tyrimus papildyti istorinės atminties nuostata, slypinčia renkantis šią ar kitą kultūrinės regionalistikos tyrimų temą. Sarbievijaus poetika kaip kultūros reiškinys žadina mūsų istorinę Didžiosios Kunigaikštystės atmintį, kurią Sarbievijus maitina istorijos įvaizdžiais, tampančiais jo poezijos dvasine aplinka. Čia turime reikalą su dar vienu virsmu: regiono istoriniai įvaizdžiai, lydintys lyrinio herojaus iš-ėjimą, tampa universaliais vaizdiniais, interpretuotinais kitų regionų individų, taip palaikančių tam tikrą poetinę-etinę broliją. Tai leidžia Didžiąją Kunigaikštystę traktuoti ne kaip vienos tautos istorinę nuosavybę ar kelių tautų tapumo regioną, bet kaip egzistencinę tarpvietę, aktualią įvairių kartų poetinės-etinės brolijos nariams.

Šios tyrimo gairės verčia atkreipti dėmesį į Ulčinaitės pastebėjimą, kad brandaus poeto aplinkos vardai, žymintys jo tapumo istorines vietas, leido atitolti „nuo tuščio retoriškumo, jo mintis tapo racionališnė, raiška – paprastesnė“ (1995: XXV). Kitaip tariant, regiono istorinė atmintis ir supančios aplinkos refleksija yra tarsi poetinio tapumo veiksnys, leidžiantis išvengti tegu intelektualų „šnekalų“. Poetinis tapumas, kaip minėta, apima individualų supratimą tautinėje aplinkoje ir universalius vaizdinius, brandinamus egzistenciniame regione.

Sarbievijus puoselėja sąsajas tarp tautos regiono ir Europos civilizacinės aplinkos, tarp skirtingų lygių vietovardžių (*Littalia* kaip Lietuva ir Italija kaip Romos imperija) atsivėrus semantiniam kanalui. Kova dėl civilizacinio tapatumo stiprina tautos istorinę atmintį, kuri konverguoja su Europos vardų atmintimi: įribinimas ir įvardijimas „aptarnauja“ vienas kitą.

¹⁵ Jis paveikus ir po keturių šimtų metų. Jei jis tik „būtų“, neveiktų mūsų supratimo, o autorius išliktų nebylus išnykus tam tikriems semantiniams ryšiams.

Tautos istorinės atminties puoselėjimas¹⁶ maitina jos atskirties utopiją¹⁷ net politinės unijos sąlygomis, nors civilizacinė kova suponuoja vienybę dviejų politinių kūnų, kurie lyginami su „dvigubu žaibu“ ir „dviem upėmis nuo iškilių kalnų“¹⁸. Taigi turime tam tikrą darnią nederbę politinėje erdvėje.

Pasak D. Kuolio, vietovardžiai „*Littalia, Littavia* bei tautovardžiai *Litalus, Litavus* priklausoma romėniškos lietuvių kilmės mito erdvei“ (1995: 321). Šie vardai, vaizdijami drauge su Palemono mito įvykiais, žymi tautos įgyvendintą utopiją, kuri tiek suformuotų tautinį *ethos*, atskirą net toje pačioje politinėje brolijoje, tiek susietų jį su civilizaciniu kvantu¹⁹. Kitaip tariant, tautos ir civilizacijos kultūrinės erdvės – darni nedermė: jos susisiečia maitinamais viešumoje mitais, bet yra tam tikro kultūros kvanto įribinimas. Todėl *mythos* – tam tikras įvykis ne tik aristoteline, bet ir sarbaviškąja prasme: *mes egzistuojame kaip vaizdijamo mito brolijos nariai, siekiantys įgyvendinti poetinę utopiją, kuri skleidžiasi tarp asmeninės egzistencijos ir tautinės aplinkos, išskylančios tam tikros civilizacijos horizonte*. Vaizdijimo ir atminties dermės nedarna suponuoja poetinę kalbą kaip iš-ėjimo į kitą tapsmo aplinką, kaip įvardintą utopiją, kaip egzistencinių vardų įvykiškumą. Visa tai žymi mūsų kultūros kaip egzistencinės kūrybos tarpvietės judrumą.

IŠVADOS

Savo poetikoje pratęsdamas antikinės nuostatas Sarbavijus iškelia darnios nedermės ir nedarnios dermės principą kaip poetinio žodžio naujybiškumą egzistencinėje utopijos ir mito tarpvietėje. Tai suponuoja poetikos regioną, kuris skleidžiasi tarp individualios kūrybos ir kultūros aplinkos, tarp egzistencinio tapsmo ir tautinio sambūvio, tarp politinio kūno ir civilizacinės visumos, tarp prisimenamų istorinių įvykių ir įgyvendinamų viešųjų siekių, tarp kūrybinės laisvės ir atsakomybės už savo tapatėjimo aplinką. Sarbavijaus, brendusio tarp dviejų tautų ir kūręsio tarp dviejų epochų, figūra žymi istorinį kultūros regioną, interpretuotą egzistenciškai.

Gauta 2009 05 02

Priimta 2009 06 01

Literatūra

1. Aristoteles. 1986. *Poetik*. Stuttgart: Philipp Reclam Jun. (cituojiama iš: Aristotelis. 1990. „Poetika“, in *Rinktiniai raštai*. Vertė J. Dumčius. Vilnius: Mintis, 61–273.)
2. Bolewski, J.; Kapusta, P. 1998. „M. C. Sarbavieškasis Fabular Theology“, in *Mathias Casimirus Sarbavieškasis in cultura Lithuaniae, Poloniae, Europae (Motiejus Kazimieras Sarbavieškasis Lietuvos, Lenkijos, Europos kultūroje)*. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 137–155.
3. Kačerauskas, T. 2006. *Filosofinė poetika*. Vilnius: Versus aureus.
4. Kačerauskas, T. 2009. „Central Europe as an imagined region in the clash of civilizations“, *Limes* 2(2): 4–13.
5. Kačerauskas, T. 2008. *Tikrovė ir kūryba: kultūros fenomenologijos metmenys*. Vilnius: Technika.

¹⁶ Sarbavijus apdainuoja Vytauto, gynusio Europos civilizacinį tapatumą, vaidmenį: „Kaip Europą jis po šešėliu skydo / Paspėpė, kada uraganas lėkė / Azijos baisios ir iš viso Istro / Tvino galingai!“ (1995: 465 (464)).

¹⁷ Tautos savarankiškumo idėja nerado vietos politiniame horizonte tol, kol ji neatsiskyrė nuo imperinio mąstymo XIX a. II pusėje. Beje, imperija – dar viena erdvė, kur susisieki Lietuvos ir Romos vaizdijami vardai, asimetriškai susaistyti mitu.

¹⁸ „Quale duplex ruit axe fulmen, / Aut qualis alto se geminus iugo“ (Sarbavijus 1995: 290–291).

¹⁹ Šią mintį plėtojau kitur (Kačerauskas 2009).

6. Kantas, I. 1987. *Praktinio proto kritika*. Vertė R. Plečkaitis. Vilnius: Mintis.
7. Kuolys, D. 1998. „Motiejus Kazimieras Sarbievijus politiniame Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės teatre“, in *Mathias Casimirus Sarbievius in cultura Lithuaniae, Poloniae, Europae (Motiejus Kazimieras Sarbievijus Lietuvos, Lenkijos, Europos kultūroje)*. Vilnius: Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas, 309–332.
8. Platonas. 1995. *Timajas*. Vilnius: Aidai.
9. Platonas. 1981. *Valstybė*. Vertė J. Dumčius. Vilnius: Mintis.
10. Ricœur, P. 1975. *La métaphore vive*. Paris: Editions du Seuil.
11. Sarbievijus, M. K. 1995. *Lemties žaidimai / Ludi fortunae*. Vilnius: Baltos lankos.
12. Sarbiewski, M. K. 1958. *Wykłady poetyki*. Wrocław: Zakład narodowy im. Ossolińskich.
13. Tatarkiewicz, W. 1967. *Historia estetyki III: Estetyka nowożytna*. Wrocław–Warszawa–Kraków: Zakład narodowy im. Ossolińskich.
14. Ulčinaité, E. 1995. „Motiejus Kazimieras Sarbievijus – dviejų pasaulių poetas“, in M. K. Sarbievijus. *Lemties žaidimai / Ludi fortunae*. Vilnius: Baltos lankos, XXII–XXXVII.

TOMAS KAČERAUSKAS

M. K. Sarbievius' harmonious discord as a poetical principle

Summary

The article deals with the M. K. Sarbievius' (1595–1640) poetical principles in the context of cultural regionalistics. The author tries to develop his formula of discordant harmony and harmonious discord, which represents poetics as an integral view covering the dimensions of not only aesthetics, but also of ethics, religions and politics. This formula is interpreted as a philosophical poetics' existential attitude linking the cultural province of an individual and the whole of a civilization. The article consists of three parts in which the author analyses the poetical attitudes, ethical views and historical viewing of Sarbievius. These aspects of creation are analysed together, using the interpretational pattern of culture as existential creation inseparable from ethical and religious views, and from historical viewing. The interpretation of Sarbievius' poetics, presented by the author, allows speaking about the fraternity in an imagined myth in order to realize a poetical utopia which develops between personal existence and national environment emerging on the horizon of a certain civilization.

Key words: poetics, harmonious discord and discordant harmony, existence, cultural regionalistics, historical viewing, ethical attitudes, utopia